

SÁLVORA na LITERATURA

Por: Anxo Rabuñal

F- FRAGATAS DE LA FLOTA INGLESA EN LA RIA - 1900

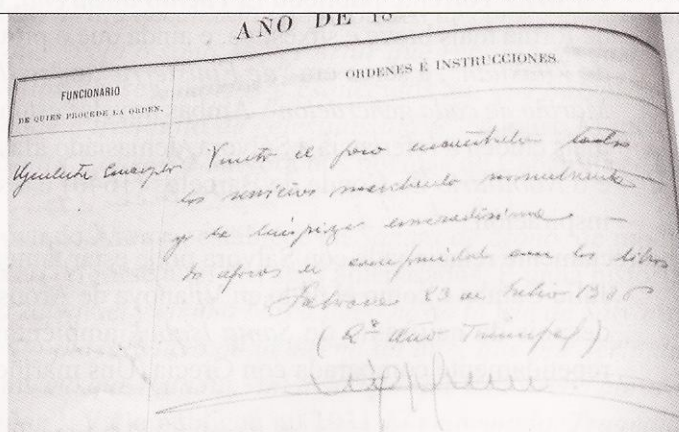
Sabíao Valle Inclán, que falar de Sálvora é falar de ventos e de mulleres. *"Sálvora, ai San Vicente / as nenas bonitas / están en Mourente. / Ai Sálvora, ollos da ría / para boas mozas, en Vilagharsía. / Ai Sálvora, vento norteiro / ai Salvora, meu compañeiro, / ai Sálvora, vento ventiño / xa están as rapazas na punta de Aghiño"*. Cántase tamén: *"Ai Sálvora, boca da ría / deixa entrar a escuadra / en Vilagharsía"*, letra esta daquela época entre 1874 e 1936 na que a flota inglesa, e tamén a sueca,

a alemana e a francesa, fondeaban n'Arousa. *"A ría do norte, guerreira, recibe todas as escuadras do mundo"*, escribía Antero de Figueiredo (1944). Tamén se canta: *"Din que Noro está de pleito / e Vionta que tamén / e que Sálvora ten dreito / a mandar por todas tres"*. E haberá aínda máis cancións, como unha que non lembro na voz de Sito Sedes con Los Satélites, que máis ou menos era: *"Sálvora quen te quería / que pouco che coñecía"*. Mais nesta ocasión deixamos de lado as cantigas, e a importante literatura oral sobre o Home de Sagres, Roldán, santa Catalina e a Santa Compañía. Porén, sobre estes temas o lector curioso pode consultar, entre outros, a Laredo Verdejo (1984), Fernández Soutullo (2003) e Alonso Romero (1981).

No que se refire á literatura administrativa, a primeira mención escrita da illa de Sálvora é ben temperá, pois aparece nun diploma de 899 (*insulam Saluare cum ecclesia ibi sita*) en noutro de 911, ámbolos dous recollidos no *Tumbo A* da catedral de Santiago, e tamén aparece na *Historia Compostelana*, escrita no ano 1015. Recóllese con vacilacións o nome da illa –*Sárborá, Salure, Salicora*– en varios mapas, como o de Pietro Vesconte de 1330, e no de Pedro Texeira de 1634. Martiño Sarmiento (1745) e Cornide Saavedra (1764) fixeron descrições da illa, quizais sen nunca tela visitado, e dende 1770, en que se permiten as industrias pesqueiras na illa, aparecen mencións a Sálvora en diversa documentación legal e xudicial (como os “Antecedentes dun pleito ... sobre a pertencencia de dita illa. 1791-97” conservados no Arquivo da Catedral). Están aínda por investigar os expedientes no Arquivo Militar referidos aos 54 anos de acampamento en Sálvora.

Por último, lembrar O *Libro de Órdenes del Faro de Sálvora*, moitos tomos escritos durante décadas polos fareiros que habitaron a illa, e que aínda que en tantísimas páxinas só

Anotación de 23 de xullo de 1936 no *Libro de Órdenes* do faro de Sálvora

describen rutineiramente os traballos do día, atópanse tamén descrições de sucesos da vida diaria. Recollemos o apunte de José Valentí do 17 de setembro de 1936: *"Visito el radiofaro y la instalación transmisora Standard, en compañía del ayudante encargado del servicio don Calixto Posadas, y por orden de la comandancia militar de Villagarcía retiro un manipulador y diez platillos del transmisor del radiofaro Telefunken dejándolo inutilizado y asimismo cuatro osciladoras, un micrófono y seis lámparas del transmisor Standard, que queda asimismo inutilizada"*.

Sobre o señorío de Sálvora pódese consultar a J. Santiago Crespo e a Martínez Barbeito, quen detalla *"a herdanza histórica e lendaria dos primeiros Mariño"*. Unha versión da lenda familiar foi recollida por Teodosio Besteiro Torres en *"La leyenda de los Mariños"* (1899), onde explica que o fillo da serea e don Fruela, *"Juan Froiraz Mariño, que debía la existencia a un enlace que ni poetas fraguaron, fue padre de dos poetas insignes"* [Pedro Anes Mariño e Martiño Anes Mariño]. Luís Moure Mariño, honrando o seu apelido, escribiu o artigo a *"A lenda dos Mariño"* (1990). Sen poder abundar, as gallifas literarias ao redor da liñaxe dos Mariño poden suporse creación dalgún clérigo de Compostela, que amañou a lenda da serea de Sálvora en favor dos *"títulos máis ou menos colorados"* —que dixeran Salustiano Portela—, que precisaban os Mariño para apropiarse da illa de Sálvora, desatendida polo Cabido de Santiago logo de tantas razias viquingas e sarracenas. Teño para min que a lenda da serea podería ser a reelaboración dunha lenda anterior que falase de 'homes mariños', quizais náufragos ou tropa dalgunha das moitas expedicións habidas entre o século IX e o XIII e ocasionalmente establecidas en Sálvora. Porque, a máis de todo, e en principio, polo que din as versións máis antigas, a serea de Sálvora sería un atlante, un sireno! Claramente o explica Antonio de Torquemada no *Jardín de flores curiosas*: *"Un linaje de hombres que llaman los Marinos, los cuales se dice y afirma por cosa muy cierta, y ellos no lo niegan, que descenden de uno de estos tritones o pescados que decimos ... Y aunque se cuenta de diversas maneras como cosa muy antigua, todas vienen a concluir en que, andando una mujer ribera de la mar, entre una espesura de árboles, salió un hombre marino en tierra, y tomándola por fuerza, tuvo sus ayuntamientos libidinosos con ella, de los cuales quedó preñada, y este hombre o pescado se volvió a la mar, y tornaba muchas veces al mismo lugar a buscar a esta mujer, pero sintiendo que le ponían asechanzas para prenderle, desapareció. Quando la mujer vino a parir, aunque la criatura era racional, no dejó de traer en sí señales por donde se entendió ser verdad lo que decía que con el tritón le había sucedido"*.

E quedamos para outro día falar pousado do bonito asunto da serea e dos Mariño, que por outra banda, inspirou dúas obras de Gonzalo Torrente Ballester. Trata o tema na súa primeira novela, *Javier Mariño*, que foi publicada no Nadal de 1943 e retirada da venda aos 20 días. De feito, non se reeditou individualmente ata 1985, pois ninguén parecía estar contento con ela. En 1975 Torrente publicou *El cuento de sirena*, que revisitaba a lenda de forma máis breve e suxestiva, e aínda que o protagonista é un *"Mariño de Vilaxuán"*, a serea era *"de Finisterre"*, e *"se llevaba para su uso un Mariño de cada generación"*. Ambas novelas están ambientadas na costa, mais eluden a referencia a Sálvora, demasiado afastada de Ferrol quizais, e o *Nobiliario* do Conde de Barcelos (1640) é a súa declarada fonte da inspiración.

Un dos blasóns dos Mariño

Indirectamente relacionada con Sálvora pode estar tamén *La sirena rubia*, de Francisco Camba, irmán de Julio Camba e como el nado en Vilanova de Arousa. *La sirena rubia*, publicada en 1926, cinco anos despois do naufraxio do *Santa Isabel*, ambiéntase na Ría Longa, un trasunto da ría de Arousa, repetidamente comparada con Grecia. Uns mariñeiros vense obrigados a deterse na ría, onde mora

e coñecen á serea Aquilea, grega tamén, que habita nunha caverna. A serea ten un fado fatal que atrapa e mata aos que dan con ela. E non conto máis.

A máis antiga referencia literaria á illa de Sálvora, que teñamos noticia, é o conto “A illa milagreira”, publicado na Coruña no nº 8 de *A Nosa Terra*, o 26 de setembro de 1907. O conto estaba asinado por Asieumedre, pseudónimo de Manuel Lugrís Freire (pai do pintor de illas e de sereas Urbano Lugrís) e foi recollido en libro no 1909, na 2ª edición de *Contos de Asieumedre*. Neste simpático conto explica Lugrís porqué “*cando pasan as dornas fronte de Sálvora, as mulleres mozas poñen a man sobre da barriga*”. Conta o autor de Sálvora que “*aló polo ano de 1840 ... era propiedade do conde Malvar e ... o maordomo do conde, un tal don Visente [Vicente Caamaño], mercou a illa, e mandou a ela quince familias de labregos, para as que fixo dinantes cachoupiñas*”. Aínda que “*o terreo non é malo ... que está folgado e medra ben o froito*”, os colonos negábanse a permanecer na illa, pois “*haille tantos conexos! furaron de tal xeito o chan!*”. Don Visente mandou gatos para acabar cos coellos, pero aínda así os colonos volveron protestar pois “*agora son tantos os gatos, que non pode haber cristiano que perda o xuício coa barafunda que eles arman*”. De novo don Visente puxo solución ao problema cos gatos, e de novo os colonos se queixaron, pois “*Estamos inzados de fillos! Naquela terra nacen do mesmo xeito que os sapos cando cai orballo de tronada. Mala sentella coma a illa!... Eia! que non tornamos, inda que nos esfolen vivos*”. O conto non remata aquí, pois explica Lugrís como “*despois desto o goberno puxo un faro en Sálvora [en 1852]. Inaugurouno un vizcaíno, de setenta e cinco invernos ben cumpridos, que levaba máis de vinte anos de casado Aos dez meses de estaren na illa, pareu a muller... macho e femia coma dous soles. Dendes daquela as xentes din que en Sálvora hai un demo maliño e criador. Vosté rise? Eu teño nove fillos, e a culpa está en que dendes da miña casa vese a illa. Xa pechei a ventana que da ó mar, pero a miña dona debe mirar algunhas veces para esa terra milagreira*”.

O naufraxio do *Santa Isabel* en xaneiro de 1921, doulle a Sálvora un momento de trágica fama, e se multiplicaron as mencións na prensa de toda parte. En xullo dese ano Avelino Rodríguez Elías escribiu, para a Festa da Raza Galega celebrada en Compostela, o poema “*Las heroínas de Sálvora*”, que comeza deste modo: “*Arriba el cielo oscuro, encapotado; / abajo, el mar hirviente, embravecido; / enfrente, el peñascal que espera airado / la muerte en derredor*”. En 1924 Eladio Rodríguez González publicou o poema “*Carne da raza*” no volume *Oracións campesinas*. Os versos, “*relembra o heroísmo da mulleres da illa de Sálvora*”, que “*quedou como símbolo da fraternidade*” “*nas carraxentas mareiras de Sálvora*”.

Ramón Cabanillas era de Fefiñáns, hoxe en Cambados, e dende a ribeira inzada de velas e dornas albiscaba Sálvora e o con de Noro na boca da ría. Debeu ter tempo para ensoñacións artúricas, pois en 1926 reuniu nunha publicación *Na noite estrelecida* (con debuxos de Castela) integrada por tres poemas ou sagas: *A espada Escalibor*, *O cabaleiro do Sant Grial*, e *O soño do rei Artur*. Probabelmente aquí están os meirandes versos adicados a unha illa galega, e é que a enaltece da mellor maneira, Sálvora, a illa onde aparece a espada Escalibor, a “*illa encantada / de rochedos de coral / esmeralda verdegaia / ó resprandor do luar*”, a illa que “*vela o sono do rei Artur que repousa no sartego aberto polo ferro de Celt*”, “*amada dos vellos deuses, mortos e esquecidos xa, que Sálvora lle chamaron, afeitos nela a atopar repouso doce e tranquilo de celestiais afáns*”. Alonso Montero tamén atopou referencias ao naufraxio do *Santa Isabel* e a Sálvora nos poemas de Cabanillas “*As tardes na Pastora*” e “*A noite na calzada*”.

Ramón María del Valle Inclán, que era de Vilanova de Arousa, establece en *Sonata de otoño*, de modo burlesco, a liñaxe do marqués de Bradomín ao referirse a un dos seus antepasados. É unha historia que coñecemos de antes: “*Don Roldán pudo salvarse, y en una barca llegó hasta la isla de Sálvora, y atraído por una sirena naufragó en aquella playa y tuvo de la sirena un hijo, que por serlo de don Roldán se llamo Padín, y viene a ser lo mismo que Paladín. Ahí tienes porqué una sirena abraza y sostiene tu escudo en la iglesia de Lantañón*”. Valle publicou no 1931 *El embrujado*. Tragedia

de tierras del Salnés. Nesta peza aparece un breve pero intenso personaxe, Diana de Sálvora. O seu nome, Diana, remite á vida libre no bosque virxe, imaxe redundante coa atlántica illa que a apelida. Diana aparece na fin da obra personificando á illa: "*Viene con ella una brisa de redes y algas. Es blanca, alegre, desnuda de pierna y de pie, con los ojos verdes de onda de mar, metida en vientos y soles*". Vén pola porta pedindo unha pouca fariña e acaba convidada a comer polo amo en troques de fiar unha roca, o instrumento do tempo e do destino. É muller botada ao naípe, "*¡Tengo ciencia! Con ello esclarezco las vidas*" por ela fala o vento do mar.

Álvaro Cunqueiro, que se reclama parente dos Mariño e por elo tamén da serea de Sálvora, publicou en 1961 o artigo "El faisán de Sálvora", recompilado en *O reino da chuvia*. Nela conta a expedición de caza que realizou o seu amigo José María Castroviejo, "*con salvoconducto del propietario, el señor marqués de Revilla, y autorización para matar un único faisán macho*". Por aí soubemos que é "*a illa que habitou o dragón, unha besta vermella*". Cunqueiro supón que quizais o dragón de Sálvora morreu de puro vello, "*ou levouno unha onda dun temporal antigo: esa hora do norte aberto en Sálvora, que mete o mar na illa, ruidosamente*". O fermoso artigo non explica como cociñaron o faisán. Cunqueiro fixo máis referencias á illa, entre outras, fixo fillo de Sálvora ao capitán Pedro Mariño de Lobeira (1528-1594), autor de *Crónica do Reino de Chile*.

Antón Riveiro Coello publicou en 2002 *A canción de Sálvora*. O relato de Riveiro, que recrea o tempo do naufraxio do *Santa Isabel*, está inspirado en "O mastro dos soños", de Suso Paradela, o relato curto das peripecias de "*Xoán da Illa, mariñeiro de Sálvora*", que se "*arrexuntou coa cantante Nereida Fersen para viviren todas as marabillas do seu amor náufrago*".

Para rematar, a máis recente referencia literaria a Sálvora que atopamos é de maio de 2009, cando o CEIP de Aguiño publicou "A serea amarela e canela", en <http://heroinasdesalvora.blogspot.com>, e di así:

*"A serea amarela
nada ata Aguiño
cando sube a marea.
A serea canela
xoga en Sálvora
cando a lúa está chea".*

Un Zeppelin no ceo de Arousa, sen datar.

